

Сазонець І. Л., д.е.н., професор (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне), **Джинджоян В. В., к.е.н.** (Приватний вищий навчальний заклад «Дніпровський гуманітарний університет», м. Дніпро)

ЕКОНОМІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ В СИСТЕМІ МЕТОДОЛОГІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

В статті доведено необхідність поєднання методологій різних наукових шкіл в процесі дослідження економічного розвитку та соціальних процесів, Встановлено, що має сенс виділити окремі підходи в дослідженні соціальних явищ. Запропоновано авторську методологічну концепцію дослідження, яка ґрунтується на групі методів. Визначено, що найбільш цікавою з теоретичної точки зору є концепція економічної антропології. В роботі проаналізовано основні наукові концепції, що пов'язують корпоративний розвиток економіки із соціальними відносинами в межах виробничих колективів та суспільства в цілому.

Ключові слова: методології, наукові школи, соціальні процеси, економіка, економічна антропологія, корпоративний.

Постановка проблеми. В наукових теоріях з'явилася велика кількість концепцій суспільного розвитку, які описують, трактують та визначають основні напрями його розвитку та поєднують економічні, соціокультурні, ментальні та соціальні аспекти. До таких теорій можна віднести сцієнтизм – науково-світоглядну концепцію з історичним та філософським корінням, що визначає соціально-економічний розвиток як похідну розвитку наукових знань та наукових досягнень, економічну антропологію – складову частину антропологізму філософії, яка разом із соціальною, соціокультурною антропологією формує нові уявлення про цінності, працю та обмін залежно від ментальності, культурних, етнічних традицій в суспільстві. До наукових концепцій протилежного спрямування слід віднести технократизм, тейлоризм, соціал-тейлоризм, концепцію технічного пріоритету, технологічний детермінізм. Ці концепції виникли разом із розвитком індустріальної економіки, спрямовані на використання індивідуальних можливостей працівника як робочої сили, спираються на науково-технічний розвиток, ефективність діяльності корпорацій та в мінімальному обсязі досліджують та враховують соціокультурні особливос-

ті працівників різних етнічних, соціальних та національних груп.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували питання розвитку економіки у взаємозв'язку із гармонізацією соціальних процесів, слід визначити таких науковців, як Амоша О.І., Безтелесна Л.І., Дєєва Н.М., Єлесєєва О.К., Колот А.М., Назарова Г.В., Лібанова Е.М., Новікова О.Ф., Сардак С.Е., Саричев В.І., Сиченко В.В. Праці цих науковців заклали основи дослідження соціальних процесів в суспільстві, світовій та національній економіці. Ці науковці розглядали такі фундаментальні проблеми сучасного соціального розвитку, як багатство та бідність, рівність та нерівність в суспільстві, рівновага соціально-економічних систем, рух робочої сили, міжнародна трудова, інтелектуальна міграція, міжнародний поділ праці, якість життя, людський розвиток, соціальний розвиток.

Більш конкретну спрямованість в руслі товарного виробництва, надання послуг, соціальних процесів на рівні окремої корпорації, відносин корпорації з місцевими громадами та суспільством в цілому мають праці таких науковців України, як Білопольський М.Г., Верхоглядова Н.І., Грішнова О.А., Гринько Т.В., Мельникова М.В., Сазонець І.Л., Хамініч С.Ю., Холод Б.І., Ястремська О.М. Завдяки цим науковцям економічна наука збагатилася новітніми підходами у вирішенні таких проблем, як шляхи вирішення соціальних проблем розвитку стратегічних підприємств України та вплив таких підприємств на економічну ситуацію в країні та в регіонах, розвиток освітнього потенціалу як основи якості людського капіталу України та якості персоналу підприємств, пріоритети людського розвитку у формуванні інноваційної моделі розвитку вітчизняних підприємств, вплив якості людського капіталу, кваліфікації кадрів на регіональні виробничо-господарські комплекси, вирішення проблем соціального партнерства держави, роботодавців та профспілок, формування моделі сумлінної ділової практики корпорацій, шляхи розвитку корпоративної соціальної відповідальності, стимулювання інноваторів у процесі створення нових благ та ресурсів.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Соціальні процеси, їх розвиток були завжди тісно пов'язані з станом економіки та формою економічних відносин в суспільстві. Якщо проаналізувати ретроспективний аспект становлення соціальних процесів в країнах, то можна побачити, що рівень розвитку виробничих сил безпосередньо впливав на рівень соціальних процесів. Ефективність економічної діяльності, статок працівника, наявність вільного часу зумовлює статусність особи, членів його сім'ї, положення в родині та в суспільстві. Тому дослідження соціальних процесів завжди базується як на виявленні основних соціальних реконструкцій суспільства, так і на

основі вивчення розвитку та характеру виробничих сил та визначенні особливостей процесу обміну, моделі економіки, самоідентифікації особливості працівника в соціальних та економічних процесах як ключової ланки економічного процесу.

Постановка завдання. Головним методологічним інструментом дослідження економічних процесів та соціальних явищ залишаються інструменти класичної економічної теорії, мікро- та макроекономіки. Тому важливим науковим завданням є вибір або поєднання методологій різних наукових шкіл в процесі дослідження економічного розвитку та соціальних процесів в суспільстві, в тому числі і з урахуванням впливу сучасних корпоративних структур. Важливо також враховувати зміни пріоритетів у створенні доданої вартості та формуванні національного доходу країн – від виробництва товарів до надання послуг. Останнє пов'язано із прискореним розвитком сфери послуг – насамперед інформаційних та наукових. Великий сегмент світового ринку послуг займають також туристичні послуги.

Основні результати дослідження. Одним з головних наукових центрів країни, який досліджує у своїй діяльності поєднання соціальних та економічних процесів є Інститут соціології НАН України. Зміст і характер наукових досліджень цієї установи спрямовано насамперед на виявлення закономірностей і основних тенденцій соціального розвитку українського суспільства, відтворення в наукових концепціях динамічного образу сучасного українського соціуму, аналіз особливостей суспільних перетворень, визначення основних показників, форм і наслідків соціальних змін, які відбуваються в Україні на стику тисячоліть. Ці головні критерії діяльності інституту реалізуються в наступних пріоритетних напрямках досліджень:

- особливості соціально-статусної стратифікації;
- тенденції й механізми соціальної диференціації;
- тенденції трансформації соціальної структури суспільства;
- динаміка масової свідомості населення;
- соціальні умови формування ринкової економіки;
- фактори адаптації особистості в умовах суспільної кризи;
- динаміка соціального самопочуття населення;
- становлення громадянського суспільства й формування української еліти;
- соціологія культури й масової комунікації;
- історія, теорія, методологія соціології, соціологія політики й інше [1].

Для економічної науки найбільшу цікавість мають дослідження соціальних умов формування ринкової економіки, тенденції й меха-

нізми соціальної диференціації, тенденції трансформації соціальної структури суспільства. Ці напрями діяльності інституту соціології визначають економіку як одну із складових динаміки соціальних процесів в суспільстві та обумовлюють взаємовплив соціальних та економічних процесів.

Серед науковців, що представляють наукові школи Заходу, слід виділити авторитетних дослідників соціальних процесів. Г. Ленські і Дж. Ленські пов'язують трансформацію соціальної організації із розвитком економічної бази суспільства, країни. Вони вважають, що розвиток виробничих сил впливає на формування ментальності населення, демографічних чинників, поведінку людей в побуті, сім'ї. Причому, на їхню думку, не завжди успіхи в економічній сфері викликають позитивні процеси у побудові суспільства та в соціальних відносинах. В цьому контексті позиція авторів схожа до відомої концепції «економічного імперіалізму», яка на перший план соціального розвитку висуває розвиток економіки та економічні інтереси [2].

Відомий німецький науковець О. Шпенглер в своїй праці «Запад Європи» виявив негативні тенденції в розвитку соціальної системи європейських країн. На час написання монографії (1918 рік) Європа була в стані розрухи між двома світовими війнами. Тому матеріали для об'єктивної обробки тогочасних негативних явищ було у автора вдосталь. Однак в своїй методології науковець спирався також і на теоретичний аналіз. Зокрема, він досліджував історію головних цивілізацій прадавнього світу і переконався, що навіть найуспішніші цивілізації існують не більше 1000 років. Тому соціально-економічні зміни, що проходили на той час в Європі від вважав ознаками початку її занепаду [3].

Прихильником основних наукових позицій О. Шпенглера був відомий соціолог А. Тойнбі. Цей науковець також відзначав специфічність та спадкоємність процесів соціального розвитку цивілізацій, проте, він виокремлював деякі інші особливості цього процесу. Одним з головних постулатів теорії А. Тойнбі було визнання ролі еліт в формуванні суспільства. На його думку при формуванні достатньої кількості еліти та досягнення її високої якості цивілізація має шанс на довге існування. Без еліти соціальна система занепадає [4].

Притримувався позиції вирішального впливу еліт на суспільство італійський економіст і соціолог В. Парето. Він розвинув теорію еліт, доповнивши її такими складовими, як структуризація, циркуляція та зростання якості. Його теорія отримала назву «циркуляція еліт», бо в ній він доводив необхідність періодичної зміни еліт, що, на його думку, надавало нові можливості розвитку загальній соціальній системі, в якій існують ці еліти [5].

Американський соціолог-фахівець у сфері соціальних конфліктів Т. Гарр розробив актуальну на теперішній час теорію «депривації» суспільства. Під терміном «депривація» науковець розумів стан людини, що схожий з депресією, але такий, що спричинений різницею очікувань людини та отриманням нею матеріальних та нематеріальних благ. Значний рівень депривації в суспільстві, на думку науковця, призводить до соціальних конфліктів та революцій. Сучасний стан глобалізації економічних процесів призводить до стрімкої диференціації економічних можливостей людей в різних країнах. Засоби масової інформації легко розповсюджують знання про такий розрив в економіці та соціальних гарантіях, цифрову нерівність, що викликає «депривацію» навіть у випадках, коли економіка країни розвивається стабільно і динамічно [6].

Наведені сучасні теорії демонструють нерозривність економічних процесів та соціальних трансформацій в суспільстві. Ті чи інші соціальні зрушення пов'язано із тенденціями економічного розвитку. Тому в процесі аналізу розвитку економічних систем та корпорацій необхідно спиратися на основні чинники реалізації соціальної парадигми. На думку вчених, концепція прогнозування соціальних процесів в економічних системах базується на декількох методологічних принципах, що наведено нижче.

Соціальний процес як феномен, на думку Спиці Н.В., необхідно розглядати з таких методологічних позицій: 1) як спосіб існування соціальної форми матерії; 2) як процес, що охоплює зміни і взаємодії елементів, націленого на збереження сталого розвитку всієї системи. Під процесом розуміється послідовність станів природних і штучних систем, пов'язаність стадій їх зміни і розвитку, плин людської (і не тільки) сукупної діяльності, що породжує різні – очікувані та непередбачувані результати; 3) як процес конструктивної взаємодії хаосу і порядку соціальної системи; 4) як іманентну якість соціальної системи, що дає можливість здійснювати вищезазначений процес [7, С. 179].

Таким чином, наведений огляд наукової синергії в процесі дослідження економічних та соціальних явищ доводить необхідність виокремити міждисциплінарний характер цього процесу, його системність, історичність та об'єктивність. Складність і багатовимірність соціального простору зумовлює наявність великої їх сукупності. Має сенс виділити такі підходи в дослідженні соціальних явищ:

1. Міждисциплінарний підхід – можливість використовувати соціологічні, економічні, математичні методи для комплексного вивчення соціальних явищ. Таким чином, методологія не може бути

зведена до якогось одного методу дослідження.

2. Системний підхід сприяє виявленню особливостей розвитку трансформаційних процесів, а також взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних чинників у розвитку соціальних явищ.

3. Облік регіональної специфіки – врахування особливостей, проблем і перспектив розвитку соціальних явищ.

4. Інформаційна забезпеченість дослідження, спираючись на існуючу статистичну інформацію, дозволяє підготувати верифіковані масиви інформації, адекватно відображає просторову та тимчасову диференціацію досліджуваного об'єкта.

5. Практична можливість отримувати результати дослідження – розробка теоретичних і практичних прийомів і доведення їх до рівня конкретних рекомендацій.

6. Історичний підхід є методологічним відображенням дійсності в безперервній єдності минулого, сьогодення і майбутнього при розгляді процесів формування, розвитку і трансформації соціального простору.

7. Об'єктивність орієнтує дослідника на розуміння і вміння встановити (оцінити) ступінь суб'єктивності отриманої інформації (спотворює соціальну реальність) і визначити необхідність її мінімізації. Цей принцип також дозволяє вибрати адекватну систему методів аналізу соціальних явищ [8, С. 18].

Відомий науковець Спиця Н.В. пропонує систематизацію підходів дослідження соціальних процесів за своїми авторськими ознаками. Для повного і адекватного дослідження процесів системної самоорганізації суспільства доцільно застосовувати такі методологічні підходи: системний та структурно-функціональний; історико-філософський; субстратно-редуктивний; синергетичний; менталітетно-трансцендентальний; соціокультурний. Доцільним для адекватного аналізу самоорганізації суспільства буде застосування принципу доповнюваності (кентавричності), принципу матеріальної єдності світу, принципу міждисциплінарності [7, С. 180].

Жодне наукове дослідження неможливе без дотримання методологічних принципів. Сам науковий принцип виконує організуючу, об'єднуючу і синтезуючу функції і є вимогою (правилом) до елементів соціальних концепцій. На думку Ісакової О.І, перший методологічний принцип – не обмежуватися однією реалізованою траєкторією цивілізації, держави, а припускати поле можливостей. Останні досягнення науки, у тому числі науки управління, дозволяють з великою ефективністю розробляти варіативні моделі соціальних систем, шляхів досягнення соціального результату. Другий методологічний принцип – визнання домінуючої ролі в соціальному розвитку суб'єктивного

фактора, тобто розумної цілеспрямованої діяльності людей, що спирається на накопичений науковий потенціал і певні морально-етичні та моральні цінності. Третій методологічний принцип прогнозування – ставлення до соціально-політичної дійсності як до об'єктивної реальності. В якості об'єктивної реальності може і повинна розглядатися соціальна система тієї чи іншої країни з характерними для неї соціальними, класовими відносинами. Існуюча в тій чи іншій країні в певний період політична надбудова, держава, вся система соціальних відносин можуть вважатися об'єктивною реальністю [9, С. 162].

Виходячи з наведених методологічних підходів та принципів, доцільно сформулювати власну методологічну концепцію, що призначена для вивчення таких глобальних за характером процесів як соціальні явища в сучасному суспільстві. Найчастіше методологічну концепцію розуміють як «межі», відповідно до яких вчені здійснюють наукову діяльність. Багато методів, що використовуються для дослідження соціальних явищ, є міждисциплінарними, що визначено складністю досліджуваного об'єкта. Нами пропонується методологічна концепція дослідження, яка ґрунтується на групі методів. За ступенем спільності в нашому дослідженні виділяються такі групи методів:

1. Визначають способи формування і трансформації соціального простору (гносеологічний і діалектичний методи пізнання). Такі методи застосовуються для дослідження всіх сфер соціальної реальності і на всіх етапах пізнавального процесу.

2. Загальнонаукові методи. Визначають деякі аспекти пізнання і перетворення соціальної дійсності (аналіз, синтез, індукція, дедукція та ін.). Використовуються практично в усіх наукових напрямках, але не на всіх етапах пізнавального процесу і призначені для дослідження конкретних явищ соціальної реальності.

3. Приватні, спеціальні методи. До цієї групи включено методи, розроблені конкретною наукою і спрямовані на пізнання окремих областей реального світу (біографічний метод, опитування, метод соціометрії та ін.).

4. Соціологічні. В цьому випадку мова йде про методи збору та аналізу соціологічної інформації (анкетування, інтерв'ювання, спостереження та ін.). Взаємозв'язок факторів, механізмів і умов, впливають на соціальні явища, вимагає комплексного використання всіх груп методів [8, С. 19].

Виходячи із запропонованої методологічної концепції дослідження, необхідно визначити методи дослідження соціальних процесів. Основними методами дослідження в рамках позначеної про-

блеми можуть виступати:

1. Абстрактно-логічний. Застосовується під час виконання аналітичної частини роботи на основі аналізу літературних і фактичних даних, для виявлення існуючих факторів, умов, показників.

2. Математичні і статистичні методи. Необхідні під час аналізу сучасних соціальних процесів, розрахунку інтегральних показників, а також соціальних підпросторів, розрахунку вибірки тощо.

3. Порівняльний аналіз. Застосовується при зіставленні отриманих емпіричних і статистичних даних.

4. Соціологічні методи (анкетування, глибинне інтерв'ю, метод експертних оцінок). Використовуються для отримання суб'єктивних і об'єктивних оцінок проблем.

5. Метод угруповань (для пошуку причинно-наслідкових зв'язків між факторами і умовами сталого розвитку соціальних явищ).

6. Картографічний (необхідний для створення картографічної бази даних за такими показниками: демографічний, соціальний та інституційний, економічний) [8, С. 20].

Нами вже було розглянуто окремі соціальні концепції розвитку суспільства, які щільно пов'язані з економічним розвитком. Разом з іншими концепціями, які були відзначені в науковій літературі з цих питань, вони формують вже цілісну систему. Таку систему подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Суспільно-наукові концепції соціального розвитку та регулювання економічних процесів [власні дослідження]

Назва	Фундатори	Суть концепції
Сцієнтизм	Ф. Бекон	Наукові погляди, що перебільшують значення науки (перш за все технічної) в суспільстві в цілому. Традиції сучасного сцієнтизму мають глибоке коріння
Економічна антропологія	Б. Малиновський, М. Мосс, М.І. Зібер, К. Блюхер	Наукова історико-економічна концепція, що ставить в пряму залежність економічні процеси в суспільстві від моделей соціально-культурного устрою суспільства, ментальності, світогляду. Змінює підходи до трактування економічних законів у суспільстві від ідей накопичення багатств до ідей дарування та благодійності

продовження таблиці

Типологія суспільств	Г. Ленські і Дж. Ленські	Трансформація соціальної організації суспільства пов'язана із розвитком економічної бази суспільства, країни
Еволюція культур та занепад цивілізацій	О. Шпенглер	Розглядав культуру як розколоту на окремі культури. Вмираючи, культура перероджується в цивілізацію. Цивілізація супроводжується процесами «омасовлення» всього життя, що знаходить свій вияв у глобалізації форм і методів людського існування: господарства, політики, техніки тощо
Постмодернізм	А. Тойнбі	Висунув критерії оцінки цивілізацій: стійкість у часі та просторі, у ситуаціях «виклику» і взаємодії з іншими народами. Сенс поняття «цивілізація» він бачив у тому, що зіставні одиниці (монади) історії проходять подібні етапи розвитку. «Успішні» цивілізації проходять стадії виникнення, зростання, надлому і розкладу
Теорія еліт. «Циркуляція» еліт	В. Парето	Успішний розвиток суспільства можливий лише при своєчасному оновленні еліт. В іншому випадку, суспільство чекає застій і заміна, в результаті революції
Соціальні конфлікти	Т. Гарр	Найбільш відомий завдяки роботам щодо участі людей у внутрішньополітичних конфліктах і створенні емпіричних баз даних для політичних досліджень. У поясненні соціальних протестів дотримувався теорії відносної депривації і опори на психосоціальні фактори людських рішень

Всі ці наукові концепції відрізняються різною методологією, але спрямованні на аналіз та пояснення соціальних процесів. Відомий науковець Ісакова О.І. визначає, що «в умовах нестабільності та системної кризи вкрай актуально визначити критерії та критичні величини показників розвитку суспільства. Оскільки область соціальних відносин тісно пов'язана і взаємодіє з економічними, правовими, мо-

ральними, культурними, етнографічними та іншими відносинами, виступає як органічна частина цілісного суспільного організму, прогнозування перспектив її розвитку, хоча і має свій самостійний об'єкт, можливе лише на основі та у зв'язку з економічним прогнозуванням та іншими областями соціального прогнозу» [9, С. 163].

Найбільш цікавою з теоретичної точки зору є відносно нова наукова концепція, яка ще тільки розвивається в системі соціальних вчень, – концепція економічної антропології. Нині не достатньо визначеними є межі цієї концепції, її взаємозв'язок з економічною теорією, чинники впливу на сучасну наукову думку.

Науковці визначають, що «антропологія і економіка в їх кінцевому вираженні настільки щільно зближуються один з одним, що виявляються не в змозі розпізнати, якою мірою вони взаємозалежні з точки зору своїх понять, підходів і принципів і одночасно наскільки вони в цих поняттях, підходах та принципах розходяться. Однак існує сукупність питань, які вимагають висвітлення, саме виходячи з розпізнання заходів взаємосполучення економіки і антропології та дослідження форм їх обопільного дистанціювання». [10, С. 72].

Одним з класиків економічної антропології вважається Б. Малиновський. Спираючись та консолідуючи його підходи щодо основ розвитку економіки як соціального явища, ми можемо визначити наступні положення економічної антропології як методології аналізу соціально-економічних процесів:

- включення економічних процесів в соціоекономічне середовище;
- експресивний характер праці (праця сама по собі є мета), разом з інструментальним аспектом її суті (праця є процес життєзабезпечення суспільства);
- велике значення емоційно-психологічного та естетичного аспекту праці та обміну;
- престижно-статусне значення праці та економічної активності в цілому;
- домінантність щедрості як принципу економічної поведінки та норми для традиційного суспільства;
- пріоритет співробітництва, соціальних зв'язків у порівнянні з егоїстичним індивідуалізмом;
- заперечення еквівалентності розумного, накопичувального, раціонального (соціально-економічний погляд на норму й аномальність поведінки);
- пріоритетність комунікацій всередині соціуму, особистісне спілкування, спілкування із сусідами та членами родини;
- головний зміст економічної свідомості пов'язаний з культур-

ною інтерпретацією праці та обміну [11, С. 70].

Принципова відмінність антропології, з одного боку, і соціології, інших соціальних наук, з іншого, полягає, на думку Резніка М.Ю., в поділі соціального життя або соціальної дійсності на дві форми – суспільну і громадську. Така диференціація бере свій початок ще в роботах відомого німецького філософа і соціолога Фердинанда Тенісу. Останній, як відомо, поділяв все різноманіття соціальних зв'язків на два основних – суспільний і громадський. До громадських зв'язків він відносив насамперед родові або кровноспоріднені відносини, відносини «сусідства» і відносини «дружби». Оскільки соціальність є взаємодія прагнень індивідів, під час якого відбувається їх самоствердження, то можна говорити про два різновиди соціальної волі людей – «сутнісної волі» громади як органічного цілого, обумовленого емоціями та іншими природними властивостями людей, і «механічної волі» суспільства, заснованої на раціональному розрахунку і вірі в можливість колективного розуму. Надалі сучасні дослідники почали розрізняти громадські та суспільні за іншими ознаками, наприклад внутрішніми («єднання в свідомості») і зовнішніми («єднання через соціальний порядок») аспектами соціального зв'язку [12, С. 100].

Сучасні механізми виокремлення економічних інтересів на різних рівнях суспільного життя частково проілюстровані в праці Сазонця І.Л. «Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад». В монографії розглянуто глобальні чинники підвищення дієвості функціонування економічних систем на основі вдосконалення системою державного управління цими процесами, визначено основні напрями та можливості кращих світових практик управління державою та регіонами, визначено пріоритети цього процесу та особливості місцевого самоврядування в Україні, проведено теоретичне осмислення цього процесу. В роботі запропоновано та розкрито теоретико-методичні підходи до удосконалення адміністративних систем, досліджено еволюцію та сучасні проблеми місцевого самоврядування в Україні, визначено та досліджено процес об'єднання територіальних громад як пріоритетний напрям соціального та економічного розвитку [13].

Особливості економічного розвитку з точки зору економічної антропології розглядав Х. Шрадер. На його думку, має сенс розглядати економічну діяльність досить широко, тому що тільки так ми можемо наблизитися до розуміння як інших державних інтересів, стимулів до праці та процесів обміну, так і економічних основ свого власного розвитку. Економісти запевняють, що ринкові відносини

являють собою ментальний анонімний обмін. Однак повсякденний життєвий досвід говорить нам, що це правильно лише для специфічної (високої) сфери економіки (і навіть в ній – не для кожної трансакції), водночас на більш низькому її рівні обмін включений в соціальні відносини. Більш того, в процес прийняття рішення в ситуації обміну включений особистий досвід агента, а також контекст, який задає певні можливості і обмеження його дій. Агенти зазвичай не є ізольованими індивідами, а належать до груп, класів, асоціацій тощо, що і становить головну проблему економічної антропології [14]. Такі види економічної діяльності та процеси обміну були характерними для первісних суспільств та суспільств з недостатньо розвинутими формами обміну (тоталітарні, централізовані, натуральне господарство). В теперішній час найвищим проявом такої форми економічної діяльності є види економіки, які класифіковані за культурними ознаками. Наприклад, в загальному вигляді існують особливості ринково-ліберальної моделі економіки, ісламської, конфуціанської та буддистської. В сфері діяльності корпорацій, корпоративних відносин виокремлюють англо-саксонську європейську (рейнську), азійську (японську) моделі. В глобальній економіці національні культурні особливості в сфері організації бізнесу та обміну збільшують свої масштаби до субрегіональних культур та субрегіональних економічних моделей.

Підтвердженням цього наукового положення економічної антропології є соціально-економічні системи Сходу. Вони містять в собі більш уособлений контент соціальних детермінант розвитку. Зокрема відмінності буддистської та конфуціанської економічних моделей від системи праці та ринкового обміну в європейських та англо-саксонських моделях, на думку Белика А.А., є наступні:

- взаємозв'язок усіх учасників господарської діяльності, наявність горизонтальних зв'язків та почуття солідарності;
- інша мотивація процесу праці індивіда, незвідність її тільки до критеріїв гроші/прибуток;
- неприйняття тільки кількісних показників споживання благ в ролі показника якості життя;
- уявлення про господарську діяльність як цілісну мету економічної системи;
- відображення в економіці духу культури [11, С. 75].

Як один з ключових моментів визначення предметної галузі економічної антропології в дослідженнях розвитку суспільства, необхідно визначити пізнавальні процедури, які пропонує Ю.М. Резник: 1) виділення особливого об'єкта або класу об'єктів аналізу; 2) розробка понятійного апарату та обґрунтування проблемного поля цієї на-

уки; 3) визначення меж і можливостей пізнання даного об'єкта (сукупності об'єктів) та формулювання вихідних онтологічних принципів або припущень щодо природи, структури об'єкта, взятого в його динаміці; 4) опис об'єктів науки в спеціальних категоріях або поняттях і встановлення емпіричних фактів і залежностей соціокультурної взаємодії людей; 5) виявлення істотних зв'язків, властивих цьому об'єкту, і складових проблемного поля науки, 6) побудова аналітичних моделей об'єкта (об'єктів), що характеризують їх окремі сторони і зв'язки між ними; і, як підсумок – 7) створення на основі наявних положень цілісної концепції (концептуальної системи), яка виражала б якісну своєрідність об'єкта [12, С. 111].

Наукові проблеми соціального розвитку більш конкретних суб'єктів економічної діяльності, до яких відносимо корпоративні структури (в тому числі міжнародні), підприємства, суб'єкти підприємницької діяльності, досліджуються науковцями на прикладах реального формування, розвитку та трансформації. Еволюція таких корпоративних структур в сучасній економіці починається практично з XV сторіччя і продовжується до теперішнього часу. На думку окремих вчених, ознаки корпоративної діяльності з'явилися в економічних системах задовго до епохи первісного накопичення капіталу та індустріальних революцій. В експансії та діяльності древніх греків щодо заснування нових полісів, міст-держав вчені вбачають ознаки вивозу капіталу та розширення можливостей для виробництва та обміну товарів, наближення до товарних ринків, що є притаманним сучасним маркетинговим підходам. Функціонування вотчин феодалів на засадах натурального господарства можна в кінцевому підсумку розглядати як агропромислове виробництво із замкнутим циклом. Окремі військові походи мали економічне значення для завойовників без особливого політичного зиску і т. і.

Розвиток індустріального суспільства на основі практично вільних ринкових відносин з мінімальним регулюючим впливом держави сприяв формуванню потужного корпоративного сектору, який довгий час був прогресивною рушійною силою розвитку цивілізації. За відносно короткий час на основі приватних інвестицій та корпоративного інтересу було зроблено великі кроки вперед на шляху розвитку виробничих сил і науки, створено фундамент для формування нових відносин постіндустріального характеру. В табл. 2 представлено основні наукові концепції, що пов'язують корпоративний розвиток економіки із соціальними відносинами в межах виробничих колективів та суспільства в цілому.

Таблиця 2

Суспільно-наукові концепції з різним рівнем врахування соціальних складових, що спрямовані на економічний та промисловий розвиток [власні дослідження]

Постіндустріальне суспільство	Д. Белл	Суспільство, в економіці якого переважає інноваційний сектор економіки з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, з високою часткою в ВВП високоякісних та інноваційних послуг, з конкуренцією у всіх видах економічної та іншої діяльності, а також більш високою часткою населення, зайнятого в сфері послуг, ніж у промисловому виробництві
Інформаційна економіка	Ф. Махлупом, Т. Умесао	Концепція, що характерна для тих прогнозів прийдешнього інформаційного суспільства, в яких акцент зосереджується на провідній ролі електронно-інформаційних технічних засобів зв'язку в розвитку всіх основних сфер економіки. Сама інформація ототожнюється з товарною продукцією і досліджується здебільшого за допомогою статистичних методів
Технократизм	С. Хабер, Д. Стабіл	Інженерна складова домінує в умовах створення нової власності, а економічні параметри залежать від якості виконання проектів та якості самих проектів
Тейлоризм	Ф. Тейлор	Поєднує цінові структури та розробку самих підприємств. За цією теорією капіталістичний менеджер та інженер розподіляють контроль над процесом виробництва між собою. Людина – продовження машини

продовження табл. 2

Соціал-тейлоризм СРСР	Ф. Тейлор, О. Богданов, О. Гастев	Економічне планування, політична бюрократія та технічна еліта мають контроль над економікою та суспільством шляхом розробки державних планів, таких, наприклад, як п'ятирічки та план ГОЕЛРО
Концепція технічного пріоритету	Ф. Содді	Інженер втрачає контроль над проектом у зв'язку з вимогами ринкового середовища. Матеріальні фактори є первинними (зокрема енергія)
Технологічний детермінізм	Т. Веблен	Теоретико-методологічна установка у філософських та соціологічних концепціях, що спирається на домінування ролі техніки та технологій в розвитку соціально-економічних процесів

З табл. 2 ми можемо побачити, що соціальні концепції, що описують тенденції розвитку корпоративних структур та умов організації виробництва, мотиви та спонукальні чинники діяльності корпорацій, їх вплив на економічний розвиток людства мають давню історію. Не всі вони однаково оцінюють важливість та взаємопов'язаність соціальних та економічних процесів в корпоративних структурах та процесу економічного, промислового розвитку. Концепція «технологічного детермінізму» Т. Веблена, «технічного пріоритету» Ф. Содді, тейлоризм, технократизм зводять до мінімуму органічний взаємозв'язок економічного та соціального. Теорії постіндустріального та інформаційного суспільства значною мірою обґрунтовують процеси трансформації виробничих відносин та відносин в суспільстві, які зачіпають і усталені соціальні зв'язки, змінюють соціальну структуру суспільства.

Висновки. В процесі визначення методології наукового дослідження соціальних процесів у суспільстві важливим науковим завданням є вибір або поєднання методологій різних наукових шкіл в процесі дослідження економічного розвитку та соціальних процесів в суспільстві, в тому числі і з урахуванням впливу сучасних корпоративних структур. Важливим завданням є також врахування зміни пріоритетів у створенні доданої вартості та формуванні національного доходу країн – від виробництва товарів до надання послуг. Остан-

не пов'язано із прискореним розвитком сфери послуг, насамперед інформаційних та наукових. Великий сегмент світового ринку послуг займають також туристичні послуги.

Встановлено, що має сенс виділити наступні підходи в дослідженні соціальних явищ: міждисциплінарний підхід, системний, врахування особливостей, проблем і перспектив розвитку соціальних явищ, інформаційна забезпеченість дослідження, практична можливість отримувати результати дослідження, історичний підхід, об'єктивність.

Запропоновано авторська методологічна концепція дослідження ґрунтується на групі методів. За ступенем спільності в нашому дослідженні виділяються такі групи методів: філософські, загальнонаукові, приватні, спеціальні методи, соціологічні.

Найбільш цікавою з теоретичної точки зору є відносно нова наукова концепція, яка ще тільки розвивається в системі соціальних вчень – концепція економічної антропології. Поки що недостатньо визначеними є межі цієї концепції, її взаємозв'язок з економічною теорією, чинники впливу на сучасну наукову думку. Одним із теоретичних постулатів цієї концепції є розділення соціальних цінностей, інтересів людини, працівника на суспільні і громадські. Це наводить на думку, що економічна діяльність, в тому числі корпорацій, повинна бути спрямована як на вирішення соціальних питань суспільства в цілому (розвиток соціальної сфери держави), так і безпосередньо на врегулювання соціальних конфліктів та соціальний захист в корпораціях (корпоративна соціальна відповідальність, соціальне партнерство, сумлінна ділова практика).

Види економічної діяльності та процеси обміну, що базувались на практичному досвіді агента, культурному середовищі, клановій (класовій) приналежності були характерними для первісних суспільств та суспільств з недостатньо розвинутими формами обміну (тоталітарні, централізовані, натуральне господарство). Нині найвищим проявом такої форми економічної діяльності є види економіки, які класифіковані за культурними ознаками. Наприклад, в загальному вигляді існують особливості ринково-ліберальної моделі економіки, ісламської моделі, конфуціанської та буддистської. В сфері діяльності корпорацій, корпоративних відносин виокремлюють англосаксонську модель, європейську (рейнську), азійську (японську) моделі. В глобальній економіці національні культурні особливості в сфері організації бізнесу та обміну збільшують свої масштаби до субрегіональних культур та субрегіональних економічних моделей.

Розвиток індустріального суспільства на основі практично вільних ринкових відносин з мінімальним регулюючим впливом держави

сприяв формуванню потужного корпоративного сектору, який довгий час був прогресивною рушійною силою розвитку цивілізації. За відносно короткий час на основі приватних інвестицій та корпоративного інтересу було зроблено великі кроки вперед на шляху розвитку виробничих сил, розвитку науки, створено фундамент для формування нових відносин постіндустріального характеру. В роботі проаналізовано основні наукові концепції, що пов'язують корпоративний розвиток економіки із соціальними відносинами в межах виробничих колективів та суспільства в цілому.

1. Інститут соціології НАН України. URL: <http://i-soc.com.ua> ; (дата звернення: 27.09.2019). 2. Lenski G. Societal Taxonomies: Mapping the Social Universe. *Annual Review of Sociology*. 1994. Vol. 20. P. 1–26. 3. Ю. Осокіна. Шпенглер Освальд. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К. : Парламентське видавництво, 2011. С. 787. 4. Галушко К. Ю. Тойнбі Арнольд-Джозеф. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін., Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2013. 5. Блауг М., Парето Вільфредо. *100 великих економістів до Кейнса*. СПб. : Економікус, 2008. С. 233–235. 6. Mason W. L. Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry by Harry Eckstein and Ted Robert Gurr. *The Journal of Politics*. 1977. № 1. P. 228–229. 7. Спиця Н. В. Проблеми методології дослідження процесів самоорганізації суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 41. С. 178–193. 8. Джинджоян В. В. Дослідження соціальних процесів в умовах складного методологічного плюралізму. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 19. С. 18–22. 9. Ісакова О. І. Теорія та методологія прогностичних досліджень соціальних процесів. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки*. 2015. № 1. С. 161–165. 10. Ашкерев А. Ю. Экономическая и антропологическая интерпретации социального обмена. *Социологический журнал*. 2001. № 3. С. 71–87. 11. Белик А. А. Экономическая антропология: взаимодействие экономики и культуры. *Экономический журнал*. Издательство «Ипполитова», 2010. Issue 20. P. 64–86. 12. Резник М. Ю. Социальная антропология как научная дисциплина. *Социологические исследования*. 1997. № 5. С. 100–111. 13. Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад : колективна монографія / Сазонець І. Л., Алейнікова О. І. та ін. ; за наук. ред. д.е.н., проф. Сазонця І. Л. Рівне : Волин. береги, 2017. 200 с. 14. Шрадер Х., Тавровский А. Экономическая антропология. Программа курса. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2000. № 1. С. 3.

REFERENCES:

1. Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy. URL: <http://i-soc.com.ua> ; (data zvernenn-

nia: 27.09.2019). **2.** Lenski G. Societal Taxonomies: Mapping the Social Universe. *Annual Review of Sociology*. 1994. Vol. 20. P. 1–26. **3.** Yu. Osokina. Shpenhler Osvald. *Politychna entsyklopediia* / redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. K. : Parlamentske vydavnytstvo, 2011. S. 787. **4.** Halushko K. Yu. Toinbi Arnold-Dzhozef. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* : u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in., Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. K. : Nauk. dumka, 2013. **5.** Blauh M., Pareto Vilfredo. *100 velykykh ekonomistiv do Keinsa*. SPb. : Ekonomikus, 2008. S. 233–235. **6.** Mason W. L. Patterns of Authority: A Structural Basis for Political Inquiry by Harry Eckstein and Ted Robert Gurr. *The Journal of Politics*. 1977. № 1. P. 228– 229. **7.** Spysia N. V. Problemy metodolohii doslidzhennia protsesiv samoorhanizatsii suspilstva. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. 2010. Vyp. 41. S. 178–193. **8.** Dzhyndzhoian V. V. Doslidzhennia sotsialnykh protsesiv v umovakh skladnoho metodolohichnoho pliuralizmu. *Investytzii: praktyka ta dosvid*. 2019. № 19. S. 18–22. **9.** Isakova O. I. Teoriia ta metodolohiia prohnostychnykh doslidzhen sotsialnykh protsesiv. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2015. № 1. S. 161–165. **10.** Ashkerov A. Yu. Ekonomicheskaia i antropolohicheskaia interpretatsii sotsialnoho obmela. *Sotsiolohicheskii zhurnal*. 2001. № 3. S. 71–87. **11.** Belik A. A. Ekonomicheskaia antropolohiia: vzaimodeistvie ekonomiki i kultury. *Ekonomicheskii zhurnal*. Izdatelstvo «Ippolitova», 2010. Issue 20. P. 64–86. **12.** Reznik M. Yu. Sotsialnaia antropolohiia kak nauchnaia distsiplina. *Sotsiolohicheskie issledovaniia*. 1997. № 5. S. 100–111. **13.** Naukovi osnovy ta implementatsiia svitovykh praktyk mistsevoho samovriaduvannia ta obiednannia terytorialnykh hromad : kolektyvna monohrafiia / Sazonets I. L., Aleinikova O. I. ta in. ; za nauk. red. d.e.n., prof. Sazonetsia I. L. Rivne : Volyn. oberehy, 2017. 200 s. **14.** Shrader Kh., Tavrovskii A. Ekonomicheskaia antropolohiia. Prohramma kursa. *Zhurnal sotsiologi i sotsialnoi antropolohii*. 2000. № 1. S. 3.

Sazonets I. L., Doctor of Economics, Professor (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne), **Dzhyndzhoian V. V., Candidate of Economics (Ph.D.)** (Dnipro University of the Humanities, Dnipro)

ECONOMIC ANTHROPOLOGY IN THE SYSTEM OF METHODOLOGICAL RESEARCH OF SOCIAL PROCESSES

It is determined that in the process of determining the methodology of scientific research of social processes in society, an important scientific task is the choice or combination of methodologies of different scientific schools. An important task is also to take into

account the shift in priorities in value creation and national income generation – from the production of goods to the provision of services. It is established that it makes sense to distinguish the following approaches in the study of social phenomena: interdisciplinary approach, systematic consideration of features, problems and prospects of development of social phenomena, information support of the study, practical opportunity to obtain research results, historical approach, objectivity.

The author's methodological concept of the research is proposed, which is based on a group of methods. According to the degree of community in our study, the following groups of methods are distinguished: philosophical, general scientific, private, special methods, sociological.

The most interesting from a theoretical point of view is the relatively new scientific concept, the concept of economic anthropology. One of the theoretical tenets of this concept is the division of social values, interests of the individual, the worker into public and public. It is determined that economic activities and exchange processes based on the agent's practical experience, cultural environment, clan (class) affiliation were characteristic of societies with underdeveloped forms of exchange (totalitarian, centralized, subsistence farming). At present, the highest manifestation of this form of economic activity is the types of economy that are classified by cultural grounds. There are peculiarities of the market-liberal model of economy, Islamic model, Confucian and Buddhist. In a global economy, national cultural features in the field of business organization and exchange are expanding to subregional cultures and subregional economic models
Keywords: methodologies, scientific schools, social processes, economics, economic anthropology, corporate.

Сазонец И. Л., д.э.н., профессор (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно), **Джинджоян В. В., к.э.н.** (Частное высшее учебное заведение «Днепровский гуманитарный университет», г. Днепр)

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ В СИСТЕМЕ МЕТОДОЛОГИЙ
ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ**

В статье доказана необходимость сочетания методологий различных научных школ в процессе исследования экономического развития и социальных процессов, установлено, что имеет смысл выделить отдельные подходы в исследовании социальных явлений. Предложено авторская методологическая концепция исследования, основанная на группе методов. Определено, что наиболее интересной с теоретической точки зрения является концепция экономической антропологии. В работе проанализированы основные научные концепции, связывающие корпоративное развитие экономики с социальными отношениями в пределах производственных коллективов и общества в целом.

***Ключевые слова:* методологии, научные школы, социальные процессы, экономика, экономическая антропология, корпоративный.**
